

- НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
- ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ІМЕНІ В. М. КОРЕЦЬКОГО НАН УКРАЇНИ
- ВИДАВНИЦТВО «УКРАЇНСЬКА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ» ІМЕНІ М. П. БАЖАНА

Редакційна колегія Юридичної енциклопедії

ШЕМШУЧЕНКО Ю. С. (голова редколегії)
 БУРЧАК Ф. Г. (заступник голови)
 ЗЯБЛЮК М. П. (заступник голови)
 ТАЦІЙ В. Я. (заступник голови)
 ГОРБАТЕНКО В. П. (відповідальний секретар)
 АВЕР'ЯНОВ В. Б.
 АНДРЕЙЦЕВ В. І.
 БАБКІН В. Д.
 БАНДУРКА О. М.
 БОЙКО В. Ф.
 ВАСИЛЬЄВ А. С.
 ДЕНИСОВ В. Н.
 ДУРДИНЕЦЬ В. В.
 КІВАЛОВ С. В.
 КОНДРАТЬЄВ Я. Ю.
 КОПЕЙЧИКОВ В. В.
 КОСТЕНКО О. М.
 МАМУТОВ В. К.
 МАРЧУК Є. К.
 МЕДВЕДЧУК В. В.
 МИРОНЕНКО О. М.
 НАГРЕБЕЛЬНИЙ В. П.
 НОР В. Т.
 ОПРИШКО В. Ф.
 ПАНОВ М. І.
 ПОГОРІЛКО В. Ф.
 ПОТЕБЕНЬКО М. О.
 ПРИТИКА Д. М.
 СВЯТОЦЬКИЙ О. Д.
 СЕМЧИК В. І.
 СІРЕНКО В. Ф.
 СТАНІК С. Р.
 ТИМЧЕНКО І. А.
 УСЕНКО І. Б.
 ЦВЕТКОВ В. В.
 ШАПОВАЛ В. М.
 ШЕВЧЕНКО Я. М.

925. (2064)
 № 2017

Юридична енциклопедія

2 ТОМ
 Д - Й

Київ
 Видавництво
 «Українська енциклопедія»
 імені М. П. Бажана
 1999

в суб'єктивному розумінні, елементи юрид. норм, гіпотеза, диспозиція, санкція, юрид. факти, приватне і публічне право, право як сусп. порядок, вчення Г. В. Ф. Гегеля, Л. Штейна, Г. Аренса, Р. Моля, Л. Гумпловича, визначення д-ви, влада і право, застосування права, тлумачення законів тощо.

Ця програма дала підстави К. О. Неволіну, М. М. Капустіну, М. К. Ренненкампу, П. Г. Редькіну, Є. Н. Трубецькому, Ф. В. Тарановському та ін. зблизити Е. п. з теорією д-ви і права та впритул підійти до нової назви енциклопед. науки і навч. дисципліни — теорії д-ви і права, яка означає узагальнюючу назву цілого ряду окр. теорій і яка з кін. 19 — поч. 20 ст. починає конкурувати з Е. п.

Лит.: Дегай П. Пособия и правила изучения рос. законов... М., 1831; Неволин К. Энциклопедия законовещения, т. 1—2. К., 1839—40; Редькин П. Г. Обзорение юрид. л-ры (по юрид. энциклопедии). «Юрид. записки» (СПб.), 1860, т. 4; Капустин М. Теория права, т. 1. Общая догматика. М., 1868; Деларов П. Очерки по энциклопедии права, т. 1. СПб., 1878; Зверев Н. Энциклопедия права в ряду юрид. наук. «Юрид. Вестник», 1880, т. 3, № 1; Ренненкампф Н. К. Очерки Юрид. Энциклопедии. К., 1880; Котельников А. Философия права как самост. предмет юрид. ф-та. «Наблюдатель», 1893, июнь; Ренненкампф Н. К. Юрид. энциклопедия. К., 1907; Спекторский Е. В. Энциклопедия права. Лекции. Варшава, 1912; Тарановский Ф. В. Учебник энциклопедии права. Юрьев, 1917; Трубецкой Е. Н. Лекции по энциклопедии права. М., 1917; Кузнецов Э. В. Философия права в России. М., 1989; Хутыз М. Х., Сергейко П. Н. Энциклопедия права. М., 1995. Нерсисян В. С. Философия права. Учебник для вузов. М., 1997. *Ю. Я. Касяненко, В. І. Тимошенко.*

ЕПАНАГОГА (грец. *ἐπιναγωγή* — піднесення, повернення) — збірник правових норм, складений у Візантії між 884 і 886 від імені імператора Василя I (867—886) та його синів Лева й Александра. Слугував посібником для суддів.

Спірним є питання: мала Е. силу закону чи була тільки проектом, офіційно не затвердженим. Е. значною мірою повторювала положення *Прохірона*, що дало підставу декому з учених вважати Е. другим виданням цього практ. посібника для суддів. Але до Е. увійшли нові положення, що містилися у новелах імператора Василя I. Крім того, порівняно з Прохіроном значно поліпшено систему викладу. В Е. подано нове трактування прав патріарха, розроблене під безпосеред. впливом патріарха Фотія (ймовірно, був причетним до укладання Е.); всупереч традиційному візант. уявленню про єдиновладдя, в Е. розвинено вчення про дві влади — імператорську й патріаршу, що доповнюють одна одну. До Е. включено постанову, яка забороняла сановній знаті позбавляти підлеглих осіб їхніх зем. володінь шляхом купівлі або дарування. У галузі сімейного права в Е. зберігалися норми *Еклоги*, зокрема елементи викупу майб. дружини при вступі в шлюбу.

Лит.: Сокольский В. О характере и значении Эпанагоги. «Визант. временник», 1895, т. 1; История Византии, т. 2. М., 1967; История гос-ва и права зарубеж. стран: Рабовлад. и феод. гос-во и право. М., 1980; Липшиц Е. Э. Зак-во и юриспруденция в Византии в IX—XI вв. Истор. юрид. этюды. Ленинград, 1981.

В. Д. Гончаренко.

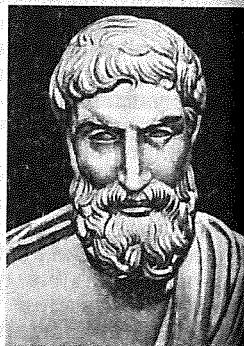
ЕПІКТЕТ (Epictetus; бл. 50, Гіераполь, Фрігія — бл. 138, м. Нікополь, Епір) — рим. філософ-стоїк. Був рабом одного з охоронців імператора Нерона, згодом відпущений на волю. Слухав лекції рим. стоїків (Мусонія Руфа та ін.). Проповідував свої ідеї у прилюдних бесідах і дискусіях. Виступав проти рабства. Не бажаєш бути рабом, говорив Е., не терпи побіч себе рабства, якщо не можеш обходитися без послуг рабів, то й сам ти раб. Стосунки між людьми мають будуватися за принципом: чого не бажаєш собі — не бажай і іншим. Разом з тим спільна для всіх стоїків ідея невідворотності долі привела Е. до визнання політ. і правових порядків свого часу. Е. порівнював життя людини з театром, роллю актора, підкреслюючи, що свою роль треба виконати добре. Він твердив, що стоїк має дозволяти бити себе, наче віслока, але навіть під час биття він має любити тих, хто його б'є. Ці та ін. ідеї Е. і стоїків загалом справили вплив на ідеї раннього християнства, особливо за часів його виникнення. Бесіди Е. записав його учень Флавій Арріан. *Тв.*: Беседи Епиктета. «Вестник древней истории», 1975, № 2—4; 1976, № 2.

Лит.: История философии, т. 1. М., 1941; История полит. и правовых учений. Древний мир. М., 1985.

Н. С. Прозорова.

ЕПІКУР (Ἐπίκουρος; 342/41 до н. е., о. Самос — 271/70 до н. е., Афін) — давньогрец. філософ. Творець ориг. концепції етики, представник політ.-правової думки епохи занепаду рабовласн. ладу Давньої Греції і завоювання її полісів Македонією, а з серед. 2 ст. до н. е. — Римом. Осн. праця Е. «Про природу» (у 37 книгах) та ін. твори збереглися в уривках. До нас дійшли також кілька його листів і афоризмів.

У 307—306 до н. е. Е. заснував в Афінах школу — т. з. Сад Епікура. Е. матеріалістично пояснював створення і розвиток природи — за її особливими законами, без втручання богів. Цей підхід він поширював і на сусп.-во, діяльність людини, але писав про них алегорично у вигляді заперечення уявлень юрби про богів, визнання глупотою «просити у богів те, що людина спроможна сама собі добути». Основа етики

Епикур.

Е. — принцип отримання людиною від життя задоволення, що досягається звільненням від духовних тривог і гонитви за чуттєвими насолодами. Такі бажання, як жадоба влади й почестей, марні, бо вселяють у людину неспокій замість задоволення. Е. радить утримуватися від участі у громад. справах, бо в міру того як людина збільшує свою владу, вона примножує і кількість тих, хто заздрить їй і бажає скривдити її.

Справедливість, за Е., визначається угодою між людьми, які не повинні шкودити один одному. Необхідно жити так, аби не викликали гніву ін. людей. Він вважав, що особливо покликання законів — захистити «мудрих», а не піклуватися про «натовп». Закони, писав Е., видаються для того, аби «мудрим» не робити зла. Своєрідність ідей Е. про законі та демократію, його захист «мудрих», заклики до отримання насолоди від життя знайшли своє відображення у ряді ін. учень, а їх викривлення — у вульгарному епікуреїзмі.

Лит.: Sinclair T. A. History of Greek political Thought. London, 1953; Материалисты Древней Греции. М., 1955; Антология мировой философии, т. 1, ч. 1. М., 1969; Нерсисян В. С. Полит. учения Древней Греции. М., 1979; История полит. и правовых учений: Древний мир. М., 1985; Рассел Б. История зх. философии. К., 1995.

Н. С. Прозорова.

ЕРАЗМ РОТТЕРДАМСЬКИЙ (Erasmus von Rotterdam), Дезидерій [Desiderius; справж. — Герхард Герхардс; 28.X 1466 (за ін. даними — 1465, 1467, 1469), Роттердам — 12.VII 1536, Базель] — нідерл. теолог, філолог і письменник, доктор теології з 1506. У 1495—99 вивчав теологію у Париз. ун-ті. Крім Нідерландів, жив у Франції, Англії, Італії; з 1513 — переважно у Швейцарії (Базель). Осн. праці — сусп.-політ. і державно-правового спрямування: «Похвала Глупоті» (1509), «Виховання християнського володаря» (1516), «Скарга Мира, звідусіль гнаного і повсюдно топтаного» (1517), «Домашні бесіди» (1518), «Про свободу волі» (1524).

Вчення Е. Р. про д-ву і право можна назвати «антропологічним», оскільки в його основі — христ. гуманізм, найвищою цінністю якого є гідність людини як основа соціального і державного життя. Людина в Е. Р. постає як «особа божественна», що природою і законом наділена свободою волі. Відтак д-ва є механізмом реалізації спільної волі ін-

дивідів. Звідси — високі вимоги до правителя, який має бути мудрим, аби правильно зрозуміти спільну волю, що виступає як справедливість, і вміти спрямувати цю волю в інтересах заг. блага. Якщо правитель не наділений високими моральними якостями, то його владу слід обмежити. Мета держ. управління полягає у захисті свободи. Особливу увагу Е. Р. приділяв способам досягнення держ. інтересу, вживаючи поняття «політична добродетель», яка означає послідовне, поступове (з урахуванням об'єктивних можливостей і конкр. ситуації) наближення до мети.

Е. Р. визначав д-ву як складний організм, що характеризується єдністю окр. індивідів та цілісністю, і віддавав перевагу останній. Зак-во в д-ві має сприяти згладжуванню майнової і соціальної нерівності. Мислитель вважав, що значна частина злочинів здійснюється через повсюдне піднесення багатства і зневаження бідності. Він виступав за рівність перед законом і гуманне ставлення до соціальних низів. Закони розглядав як засіб не лише примусу, а й заохочення. Значені моральні принципи Е. Р. поширював і на зовн. політику, зокрема пропонував створити міжнар. арбітраж для розв'язання конфліктів та запобігання війнам.

Е. Р. гостро критикував негат. сторони феод. побуту та ідеології, підкреслював роль людини, її розуму й цілеспрямованої волі у процесі морального вдосконалення. Гуманіст. ідеї мислителя справили значний вплив на ідеологію Реформації та становлення бурж. відносин.

Тв.: Филос. произв. М., 1986; Похвала Глупоті, або Похвальне слово Дурості. Домашні бесіди. К., 1993.

Лит.: Маркиш С. П. Знакомство с Эразмом из Роттердама. М., 1971; Смирин М. М. О полит. концепции Эразма Роттердамского. В кн.: Ежегодник герм. истории 1972. М., 1973; Смирин М. М. Эразм Роттердамский и реформац. движение в Германии. М., 1978; Эразм Роттердамский и его время. М., 1989.

В. Г. Воронкова, В. В. Бушанський.

ЕРГА ОМНЕС (лат. *erga omnes* — такий, що розповсюджується на всіх) — у сучас. міжнародному праві кваліфікація загальних, таких, які поширюються на всі д-ви, обов'язків. Між власне д-вою і міжнар. співтовариством як сукупністю держав складаються відносини, які ґрунтуються на нормах заг. права і на необхідності захисту фундам. інтересів цього співтовариства. Наявність заг. обов'язків держав у зв'язку із спільними інтересами співтовариства не раз констатували *Міжнародний суд ООН*, який кваліфікував їх як обов'язки (навіть позадоговірні) перед співтовариством у цілому. Порухення обов'язків Е. о. розглядається співтовариством як міжнар. злочин. Ідеться про обов'язки, які

Еразм Роттердамський. Портрет роботи художника Г.Гольбейна Молодшого. 1523.